

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/64>

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PARTICIPATION OF THE SPECIALIST IN CONDUCTING THE INSPECTIONS OF DOCUMENTS IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITY

Амеліна А.С., к.ю.н., доцент,
професор кафедри фінансових розслідувань
Університет державної фіскальної служби України

Демент'єва С.М., здобувач вищої освіти VI курсу
Навчально-науковий інститут фінансів та банківського права
Університету державної фіскальної служби України

У статті досліджено питання участі спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Автори зазначають, що у слідчій практиці слідчому необхідно отримати консультацію зі спеціальних термінів та економічних категорій, механізму господарювання, сутності господарських процесів, оцінювання економічної діяльності, правильності складання звітності, вивчення порядку обліку й руху товарно-матеріальних цінностей, фінансів, відображення у документах певних фактів, а одним із напрямів використання спеціальних знань є залучення спеціаліста. Встановлено, що під час розслідування матеріалів кримінального провадження важливу роль відіграє проведення ретельного огляду документів та вивчення вилучених документів бухгалтерського та податкового обліку задля їх систематизації, визначення ознак підробки тощо. Таким чином, досягнення результатів під час розслідування кримінальних правопорушень можливе лише за умови проведення своєчасного та повного слідчого огляду й вилучення документів. Автори зазначають, що під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності, огляд документів бухгалтерського та податкового обліку є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією.

Акцентовано увагу на тому, що участь спеціаліста дає змогу виявити й зафіксувати ознаки підроблення документів, внесення змін до окремих його частин тощо. Крім того, спеціаліст допомагає слідчому зорієнтуватись у складних специфічних питаннях під час огляду документів. Зазначається, що спеціаліст під керівництвом слідчого під час безпосереднього огляду бухгалтерських документів, різного обладнання, технічних приладів може виявляти суттєві порушення та матеріальні сліди кримінального правопорушення, які можуть мати велике значення у матеріалах кримінального провадження. Автори дійшли висновку про те, що участь спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є дуже важливою, оскільки, по-перше, здебільшого спеціаліст надає консультативну допомогу слідчому, яка виражається в усних роз'ясненнях, порадах, довідках зі спеціальних питань, зокрема, щодо визначення доцільності й послідовності огляду документів, обґрунтування припущень про належність певних документів до обставин кримінального правопорушення; по-друге, спеціаліст може надавати методичну допомогу, тобто надавати слідчому методики щодо проведення огляду; по-третє, спеціаліст допомагає слідчому виявити, закріпити, вилучити та оглянути документи.

Ключові слова: огляд, спеціаліст, слідчі (розшукові) дії, документи, огляд документів, підробка документів.

The article examines the participation of a specialist in the review of documents in the investigation of criminal offenses in the field of economic activity.

The authors note that in investigative practice, the investigator must be consulted on special terms and economic categories, management mechanism, the essence of economic processes, evaluation of economic activity, correctness of reporting, study of accounting and movement of inventory, finance, reflection in documents of certain facts, one of the areas of use of special knowledge is the involvement of a specialist. It is established that during the investigation of materials of criminal proceedings an important role is played by a thorough review of documents and study of seized accounting and tax documents in order to systematize them, identify signs of forgery and more. Thus, the achievement of results in the investigation of criminal offenses is possible only with a timely and full investigative review and seizure of documents.

The authors note that during the investigation of criminal offenses committed in the field of economic activity, the review of accounting and tax accounting documents is the most common investigative (investigative) action.

Emphasis is placed on the fact that the participation of a specialist makes it possible to identify and record signs of forgery of documents, making changes to certain parts of it, and so on. In addition, the specialist helps the investigator to navigate complex specific issues during the review of documents. It is noted that a specialist under the guidance of an investigator during a direct inspection of accounting documents, various equipment, and technical devices may identify significant violations and material traces of a criminal offense, which may be important in the materials of criminal proceedings.

The authors came to the conclusion that the participation of a specialist in the review of documents in the investigation of criminal offenses in the field of economic activity is very important. Because, firstly, in most cases, the specialist provides advisory assistance to the investigator, which is expressed in oral explanations, advice, certificates on special issues, in particular, to determine the appropriateness and consistency of review of documents, substantiation of assumptions about the relevance of certain documents to criminal offenses; secondly, the specialist can provide methodological assistance, ie providing the investigator with methods for conducting the examination; third, the specialist helps the investigator to identify, consolidate, seize and inspect the documents.

Key words: review, specialist, investigative (search) actions, documents, review of documents, forgery of documents.

Постановка проблеми. У зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України суттєвих змін зазнав інститут слідчих (розшукових) дій. Незважаючи на зміни, огляд є однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій. Найбільш поширеним видом слідчого огляду під час розслідування злочинів у сфері оподаткування є огляд документів. Як відомо, участь спеціаліста у проведенні огляду є однією з форм використання спеціальних знань органами досудового розслідування.

Стан опрацювання. Тактиці огляду документів увагу у своїх працях приділяли В.І. Алексейчук, Р.С. Белкін, А.Г. Волеводз, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалов, В.С. Кузьмічов, О.В. Одерій, Б.В. Романюк, М.В. Салтєвський, М.С. Строгович, О.В. Таран, В.В. Циркаль, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаківський, М.П. Яблоков.

Метою статті є дослідження участі спеціаліста в огляді документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Огляд – це слідча (розшукова) дія, в ході якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів задля отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у матеріалах кримінального провадження. Огляд проводиться слідчим, прокурором задля виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України) [1].

Варто зауважити, що у слідчій практиці слідчому необхідно отримати консультацію зі спеціальних термінів та економічних категорій, механізму господарювання, сутності господарських процесів, оцінювання економічної діяльності, правильності складання звітності, вивчення порядку обліку й руху товарно-матеріальних цінностей, фінансів, відображення у документах певних фактів, а одним із напрямів використання спеціальних знань є залучення спеціаліста [2, с. 161].

Оскільки одним з основних процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є документи, то першочергові слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження у їх досудовому розслідуванні мають бути спрямовані на якнайшвидший та повніший збір усіх документів, які стосуються господарських операцій, відображення яких у податковому обліку призвело до несплати податків.

У зв'язку з цим важливу роль відіграє проведення ретельного огляду та вивчення вилучених документів бухгалтерського та податкового обліку задля їх систематизації, визначення ознак підробки тощо. Таким чином, досягнення результатів під час розслідування кримінальних правопорушень можливе лише під час проведення своєчасного і повного слідчого огляду та вилучення документів. Характерною особливістю цієї категорії кримінальних правопорушень є те, що особи, які їх вчиняють, вимушені використовувати різні документи. Документи з цієї категорії кримінальних проваджень можуть виступати і процесуальними джерелами доказів, і речовими доказами.

Н.А. Потомська, В.П. Бобік зазначають, що під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності, огляд документів бухгалтерського та податкового обліку є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією. Без проведення огляду документів податкового та бухгалтерського обліку не можуть мати статусу речових доказів у матеріалах кримінального провадження [3, с. 117].

В.В. Лисенко, О.С. Задорожний, О.П. Дзісяк зазначають, що огляд документів може проводитися і як слідча (розшукова) дія, і як непроцесуальна діяльність слідчого. Непроцесуальна діяльність свій прояв знаходить

у вивченні, аналізі змісту одного або сукупності документів [4, с. 196].

Проведення слідчого огляду документів у матеріалах кримінального провадження щодо ухилення від сплати податків дає змогу визначити осіб, які брали участь у складанні документів і в безпосередньому здійсненні фінансово-господарських операцій; зміст і характер виконаних фінансово-господарських операцій; перелік документів, за допомогою яких можлива перевірка фактичного змісту фінансово-господарської операції; перелік документів, які підлягають вилученню; суб'єктів підприємництва, у яких необхідно провести обшук; необхідні експертні дослідження [4, с. 196]. Під час огляду документів за необхідності слід використовувати допомогу спеціаліста, що значно підвищує ефективність проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Участь спеціаліста дає змогу виявити й зафіксувати ознаки підроблення документів, внесення змін до окремих його частин тощо [5, с. 281]. Спеціаліст допомагає слідчому зорієнтуватись у складних специфічних питаннях під час огляду документів [5, с. 281].

У контексті специфічної складової частини огляду документів (використання спеціальних знань, зокрема обізнаність про систему документатії, значення термінів, дотримання вимог, що висуваються до таких документів, визначення документів, які стосуються обставин кримінального правопорушення) діяльність спеціаліста передбачає вжиття комплексу аналітичних і пошукових заходів, що спрямовані на допомогу слідчому в проведенні слідчої (розшукової) дії [5, с. 282].

Крім того, спеціаліст під керівництвом слідчого під час безпосереднього огляду бухгалтерських документів, різного обладнання, технічних приладів може виявляти суттєві порушення та матеріальні сліди кримінального правопорушення, які можуть мати велике значення у матеріалах кримінального провадження [6, с. 79]. Щодо спеціаліста-економіста у процесуальних діях, то така необхідність виникає під час виявлення, огляду та збирання первинних документів, бухгалтерських і податкових реєстрів [7, с. 17]. При цьому спеціаліст-економіст повинен звести до мінімуму помилки, пов'язані з неправильним відбором документів, щоб до матеріалів кримінального провадження приєднати ті реєстри, документацію та форми звітності, які стосуються матеріалів кримінального провадження. Ці документи мають надати повні та вичерпні відомості про сутність та характерні операції, які перевіряються і на підставі яких можна говорити про неправомірні дії з боку злочинців [7, с. 17].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що до розслідування кримінальних правопорушень слід залучати інших спеціалістів, наприклад товарознавців та ревізорів [8, с. 165].

Цілком слушно є думка Н.Я. Дондик про те, що спеціаліст-бухгалтер може повідомити слідчому нові, мало відомі або зовсім невідомі йому відомості, які мають суттєве значення для подальшого розслідування, лише за безпосередньої участі у слідчих (розшукових) діях. Зіставлення неофіційних записів взаєморозрахунків із порівнювальними відомостями, актами інвентаризації, зведеними звітами, іншими бухгалтерськими документами може допомогти слідчому точніше встановити розміри матеріального збитку і правильно розмежувати матеріальну відповідальність окремих осіб [9, с. 66].

Р.М. Дмитрів вказує на те, що в процесі огляду слідчому доцільно з'ясувати питання про наявність зв'язку між інформацією, що міститься в документі, і вчиненою злочинною діяльністю. Для цього необхідно перевірити наявність логічної відповідності усіх реквізитів між собою (збіг час розходження дат, змісту тексту у відбитках печаток і штампів, відповідність практичної зможі виконати зазначені в документі дії за визначений проміжок часу,

певною кількістю осіб за допомогою або без допомоги технічних засобів), оцінити реальну можливість перебігу подій (процесів, зазначених у документі) [10, с. 391]. Під час огляду слід звернути увагу на почерк у різних частинах документа або різних документах, підписи від імені різних осіб. Окрім зазначеного, в процесі огляду може виконуватися арифметична перевірка цифрових записів документа [10, с. 391].

У ході слідчого огляду документів необхідно особливу увагу звертати на встановлення зовнішніх ознак (реквізитів), особливостей виготовлення документа; ознак інтелектуальної і матеріальної підробки (щодо цього існують спеціальні наукові дослідження); ознак, що характеризують автора й виконавця документів [4, с. 197].

Прикладом безпосередньої практичної діяльності спеціаліста під час провадження слідчих (розшукових) дій є виявлення спеціалістом під керівництвом слідчого суттєвих порушень та матеріальних слідів кримінального правопорушення під час безпосереднього огляду бухгалтерських документів, різного обладнання, технічних приладів. За безпосередньою участю спеціаліста слідчий може не тільки виявити і вилучити докази, але й кваліфіковано їх дослідити в межах своєї компетенції. Процес та результати такого дослідження мають оформлюватися протоколом [6, с. 79].

Одним із головних напрямів дослідження документальних даних є встановлення невідповідності первинних документів, документів бухгалтерського оформлення, податкової звітності. Такі невідповідності можуть виявлятися у суперечностях у змісті одного або декількох документів; невідповідності декількох документів один одному, які відображають виконання однієї фінансово-господарської операції [4, с. 198].

З огляду на те, що під час вчинення кримінальних правопорушень зовнішні ознаки, як правило, відсутні, їх можна виявити лише за допомогою спеціальних методів дослідження, а саме перевірки чи експертизи.

В.В. Лисенко зазначає, що слідчий огляд документів має спрямування на встановлення зовнішніх ознак (реквізитів) змісту документів, особливостей механізму його виготовлення; ознак інтелектуальної та матеріальної підробки документів (невідповідність окремих реквізитів та інших даних); ознак, які характеризують особу автора чи виконавця документа; переліку документів, які підлягають вилученню; необхідних матеріалів для проведення експертних досліджень [11, с. 202–203].

Огляд документів рекомендується проводити з участю спеціаліста для встановлення виду документа (договір, накладна, касовий ордер); того, ким і коли він виданий чи виготовлений; зовнішнього вигляду (якість паперу, чорнил, тексту); змісту, який вказує на факти й обставини, що мають значення для розслідування; ознак, за якими в документ внесли зміни [12, с. 129].

Як відомо, сьогодні актуальними є електронні документи. У зв'язку з цим спеціаліст може й практично продемонструвати слідчому деякі правила та методики. Часом його технічна допомога викликається певними обставинами, зокрема незнанням того, як правильно від'єднати техніку чи скопіювати інформацію з жорсткого диску, щоб зберігалась інформація. Отже, технічна допомога спеціаліста потрібна слідчому, коли він сам не володіє або недосконало володіє прийомами застосування технічних засобів, коли слідчий володіє навичками, але за певних причин визнає за необхідне використання допомоги спеціаліста [6, с. 81].

Найчастіше застосовуються як спеціалісти експерти-криміналісти, експерти науково-дослідних (криміналістичних) установ системи МВС, Міністерства юстиції України тощо [6, с. 81].

Для встановлення підробки документа необхідні його ретельний комплексний огляд, вивчення змісту та стилю

документа, почерку і машинописного тексту, підписів, реєстраційних позначок (дати, номера), матеріалу документа (папір, барвники), а також знаків, що посвідчують цей документ, а саме відбитки печаток і штампів. Таке комплексне вивчення дає змогу встановити ознаки як інтелектуальної, так і матеріальної підробки.

У ході огляду бажано використовувати найпростіші прилади, а саме лупу та ультрапроменевию освітлювач. Лупи мають збільшення від 2 до 20–30 крат. Для отримання збільшеного зображення лупа поміщається перед оком, а предмет, який розглядається, – на відстані, трохи меншій за фокусну відстань лупи. Змінюючи кут нахилу променів світла, які падають, можемо отримати різні ефекти під час дослідження одного й того ж об'єкта. Під час освітлення з кутом нахилу променів, близькому до 10–15 градусів, добре виявляються ознаки підчистки, а саме задертість волокон.

Ультрафіолетовими променями називаються промені електромагнітного спектра, що не сприймаються людським оком. Під впливом ультрафіолетових променів атоми низки речовин переходять у збуджений стан, при цьому окремі електрони зміщуються на більш віддалені енергетичні рівні, на яких довго залишатися не можуть. Під час повернення на первинні орбіти вони видають енергію, яку поглинули у вигляді квантів світла.

Під дією ультрафіолетових променів низка речовин люмінесціює, тобто світиться. Залежно від складу та стану об'єкта, що опромінюється, виникає свічення у видимій зоні спектра синіми, зеленими та іншими променями різної яскравості. Зовнішньо однобарвні та безбарвні речовини будуть люмінесціювати по-різному. Деякі речовини, виступаючи безбарвними, відповідно, невидимими у звичайному світлі, виявляються за яскравою люмінесценцією в ультрафіолетових променях. Завдяки цій здібності ультрафіолетових променів люмінесцентний аналіз у його найпростішій формі можна використовувати для виявлення підробки документів, як повної, так і часткової. Як джерело ультрафіолетових променів можна використовувати спеціальні прилади для перевірки грошових знаків, які є у банківських установах та касах.

Огляд документів поділяється на два етапи. На першому ретельно вивчається зміст документа задля виявлення можливих протиріч; на другому – з'ясовується, чи не піддавався він якимось змінам.

На першому етапі вивчають зміст загального тексту й тексту бланка. Протиріччя у змісті документа можуть бути результатом використання підроблювачем невідповідних бланків, невідповідного характеру та змісту документа, відбитків печаток і штампів, а також можуть виникати у результаті знищення або дописки частин тексту. Необхідно перевірити відповідність дати видачі документа даті виготовлення бланка (наприклад, видача документа не може бути датована раніше за час виготовлення бланка). Протиріччя у змісті документа можна виявити також шляхом його порівняння зі зразками аналогічного, правильно оформленого документа. Під час вивчення змісту документа необхідно звертати увагу на дати, які є в ньому, та зіставляти їх із календарем.

Далі досліджується топографічне розміщення загального тексту відносно країв паперу, підписів, додаткових надписів, відбитків печаток і штампів, окремих частин документів відносно один одного.

Для підробки часто використовують справжній документ, від якого відрізана якась частина (наприклад, весь загальний текст або його окремі строки, а до збережених підписів та відбитків печатки вписаний інший текст або стрічки). Топографічні порушення можуть бути результатом їх знищення. Текст може бути вписаний після нанесення підписів або відбитків печатки. У такому разі однією з ознак підробки буде така: текст огинає підпис, відбиток печатки [13, с. 107–109].

На другому етапі документ досліджується щодо можливості матеріальної підробки. Перш за все досліджуються відбитки печаток і штампів на можливість їх підробки одним з описаних способів. Для цього документ вивчається під різними кутами до джерела освітлення, а також на просвіт. Якщо виникає підозра про те, що документ підроблений, необхідно оглянути поверхню документа в ультрафіолетових променях. Якщо в документі травленню (змиванню) піддавалися окремі ділянки, то буде спостерігатися нерівномірна яскравість поверхні паперу за локального оброблення його хімічними речовинами. За наявності плям (бурих, жовтих) на поверхні паперу документа у місці розташування записів, які читаються, слабо видимих штрихів, що не входять у конфігурацію літер, нерівномірної яскравості поверхні паперу, інших люмінесцентних штрихів, крім тих, які читаються за загального освітлення, робиться висновок про те, що документ змінювався шляхом травлення або змивання [13, с. 107–109].

Під час проведення діагностичного дослідження бланків документів дослідження розпочинають із візуального огляду. При цьому вивчають стан і зовнішній вигляд документа за різних режимів освітлення, потім розглядають особливості шрифту (гарнітуру, кегль), розміри пробілів між рядками, словами та буквами, довжину рядків, а також технічні недоліки форми, нестандартні й перевернені букви, пошкодження знаків. Для цього використовуються збільшувачі прилади (лупа, мікроскоп) і різні режими висвітлення [13, с. 107–109].

Під час визначення виду друку експерт досліджує мікроструктуру штрихів, їх межі, рельєф, чіткість відображення знаків, відтінки барвника, встановлює поліграфічну природу бланка документа: чи є він відбитком або копією, отриманою за допомогою копіювально-розмножувальної апаратури або принтера. Якщо досліджуваний документ є саме відбитком, перевіряється відповідність або невідповідність його якості нормам, прийнятим для певного способу друку, або зразку справжньої аналогічної поліграфічної продукції. Для визначення виду друку застосовують візуальний огляд з використанням збільшувальних приладів [13, с. 107–109].

Далі проводиться дослідження зображень, наявних на документі. Для цього вивчається якість поліграфічних зображень, а саме ступінь чистоти відбитка (чи є сторонні сліди фарби, неточність приводки зображень під час друкування у кілька фарб, нерівномірність товщини й переривчастість ліній). Застосовується візуальний огляд з використанням збільшувальних приладів [14, с. 100].

Потім вивчаються властивості паперу та фарб. Під час проведення такого дослідження встановлюється відповідність застосованих матеріалів виду друку й різновидам друкованої продукції, для яких вони призначені. Сутність експертного дослідження матеріалів, застосованих для виготовлення бланків, полягає у встановленні групової належності паперу (фарб). У межах своєї компетенції експерт-криміналіст досліджує оптичні (білизна, кольори, відтінки) і люмінесцентні властивості паперу; кольори, відтінки фарби на відбитку, блиск штрихів, деформацію шару фарби, люмінесцентні властивості барвника. Інші характеристики паперу (щільність, ступінь проклейки, міцність, гладкість, волокнистий і мінеральний склад паперу тощо) і фарб (клас, група, вид барвника, в'язучої

та наповнювачів) досліджують експерти-хіміки відповідно до розроблених методик [14, с. 100].

Інформація, яка встановлена під час слідчого огляду та дослідження документів, може бути використана для формування та вирішення слідчих версій, планування й проведення окремих слідчих (розшукових) дій (допит ревізора, допит головного бухгалтера, допит керівника підприємства тощо) або проведення документального дослідження діяльності суб'єкта підприємництва. Безпосередній огляд бухгалтерських документів дає змогу встановити осіб, які причетні до оформлення, підписання документів та виконання зазначених дій у документах фінансово-господарських операцій; визначити перелік документів, за допомогою яких можлива перевірка фактичного виконання фінансово-господарських операцій; визначити перелік документів, які підлягають вилученню; визначити перелік суб'єктів підприємництва, з якими необхідно провести зустрічні перевірки; визначити необхідні для проведення експертні дослідження документів (почерку, підпису, автора та виконавця тощо). Під час слідчого огляду можна отримати інформацію про автора, виконавця та технічні засоби, за допомогою яких виготовлено документ, а саме особливості, що характеризують стиль викладення матеріалу автора, почерк чи підпис виконавця; індивідуальні ознаки, які характеризують технічні засоби, з використанням яких виготовлений документ [15, с. 163].

Основним процесуальним документом, яким оформлюють результати проведення огляду, є Протокол, який є процесуальним джерелом доказів у матеріалах кримінального провадження. У Протоколі описуються індивідуальні особливості документів, які вирізняють його серед інших об'єктів, тому до цього документа висувається низка вимог, дотримання яких обов'язкове. Зокрема, протокол повинен задовольняти вимоги законності, тобто має бути складений відповідно до вимог правил і містити всі необхідні реквізити; у протоколі повинні дотримуватися точність, послідовність та об'єктивність в описі виявлених об'єктів; за можливості термінологія повинна бути загальнодоступною; повністю має бути описано все, що стосується матеріалів кримінального провадження; доцільно виділяти частини протоколу відповідно до частин місця події; необхідно написати, в яких умовах проводився огляд; обов'язково треба відзначити час початку й закінчення огляду, а також час перерв у роботі, якщо такі були [16, с. 146]. Після складання Протоколу огляду слідчий вносить Постанову про визнання оглянутих матеріальних об'єктів речовими доказами.

Висновки. Отже, участь спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є дуже важливою, оскільки, по-перше, здебільшого спеціаліст надає консультативну (довідкову) допомогу слідчому, яка виражається в усних роз'ясненнях, порадах, довідках зі спеціальних питань, зокрема, щодо визначення доцільності й послідовності огляду документів, обґрунтування припущень про належність певних документів до обставин кримінального правопорушення; по-друге, спеціаліст може надавати методичну допомогу, тобто надавати слідчому методики щодо проведення огляду; по-третє, спеціаліст допомагає слідчому виявити, закріпити, вилучити та оглянути документи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Голос України*. 2012. № 90–91 (5340–5341).
2. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. Харьков : Консум, 1997. 192 с.
3. Потомська Н.А., Бобік В.П. Поняття і види слідчого дослідження документів у справах про злочини у сфері оподаткування. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2011. № 1. С. 114–120.
4. Лисенко В.В., Задорожний О.С., Дзісяк О.П. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування : монографія. Київ : Істина, 2018. 216 с.

5. Тимофеева Н.В. Участь спеціаліста в огляді документів під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 278–286.
6. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.
7. Попова С.М. Особливості використання спеціальних знань при виявленні та усуненні правопорушень у податковій сфері. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2 т. Т. 2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 18–22.
8. Бідняк Г.С. Участь спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування шахрайств. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 162–166.
9. Дондик Н.Я. Спеціальні бухгалтерські знання та їх застосування під час розкриття та розслідування бухгалтерських злочинів : монографія. Київ : Атіка, 2007. 144 с.
10. Дмитрів Р.М. Особливості проведення окремих слідчих дій у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 388–397.
11. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія. Київ : Логос, 2004. 324 с.
12. Кучеров И.И. Налоги и криминалистика. Москва, 2000. 349 с.
13. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика : курс лекцій (ч. 1). Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. 356 с.
14. Воробей О.В., Мельников І.М., Волошин О.Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчально-методичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 304 с.
15. Цимбал П.В. Попередження, виявлення, розкриття і розслідування податкових злочинів : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. 408 с.
16. Цимбалюк В.І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 144–147.